

EPIKTÉTOS
KÉZIKÖNYVECSKÉJE

vagyis

A STOIKUS BÖLCS
BREVIÁRIUMA

Sárosi Gyula fordításában

Kerényi Károly előszavával

Epiktétos kézikönyvecskéje Sárosi Gyula fordításában először 1942-ben jelent meg Budapesten az Officina Kétnyelvű Klasszikusok sorozatában. Kiadásunk ezt a szöveget közli.

Kerényi Károly előszavából elhagytuk azt a néhány mondatot, melyek nem a műre, hanem az 1942. évi kiadásra vonatkoznak. [...]

AZ OLVASÓHOZ

...

Az athéni Stoa, a Csarnok bölcsei Hérakleitos követőinek tartották magukat abban, hogy a Mindenség tüzes Szellemét tudták önlelkük magvául. Ezek a lelkek nem éreztek magukban többé visszaemlékezést a mindeneknek alakot és ezzel létet adó Ősképekre, mint Platón. Nem hordták magukban e visszaemlékezés helyén azt a készséget sem, hogy legalább a Természet és az emberi létformák végtelen változataiban felismerjék az Ősképek kibontakozását, mint Aristotelés. Nem belülről, mintegy ős emlékezésből, bontakozó s nem is a világra kinyílt lelkek, hanem elvirágzottak, leszáradók, magbamenők. Tiszta, tüzes magba. A mag örvénye bennük: a Világ tűz-múltja, amelyből minden jött s amelybe minden visszatér.

A stoikus Végítélet: ez igazán solvet saeclum in favilla! S ez az Utolsó Tűzbeborulás, az ekpyrózis, már e filozófusok lelkében megkezdődött. Ha van állam, amelyben tűzlelkük erejét tisztaságának feláldozása nélkül kifejthetik, akkor nem vonulnak vissza. A tűz: hatalom is, működni óhajt. De ha ilyen állam már nincs, a stoikus számára sincsen más feladat, mint őrizni lelkének azt a tulajdonságát, amely nélkül a tűz is csak sötét, vak elem volna s nem lehetne a szellem megjelenése: tisztaságát. Tiberius óta ebbe a kemény és mindenkivel – a bölccsel magával szemben is – kérlelhetetlen tisztaságba húzódik be a stoikus filozófus s őrizi lelkének e csodálatos várát, gyakran vértanúság árán. Olykor, az emberséges császárok idejében, felbukkan jeltelen elmélyedésének katakombájából, sőt megjelenik egyszer, Marcus Aurelius személyében, a trónon is.

A stoikus császár, önmagához írt figyelmeztetési legelején, ott ahol emlékezteti magát arra, kinek mit köszönhet, egyik tanítómesterével kapcsolatban megemlíti: “azt is, hogy rátaláltam az Epiktétosról való följegyzésekre”. Ez a nyomorék rabszolga, akit egy pisidiai felirat a haszon és öröm forrásának dicsér, híresebb lett, mint szülővárosának, a phrygiai Hierapolisnak cseppkővé váló káprázatos gyógyforrása: kortársai az ő szavaiban ismertek fel igazi gyógyító erőt. Jóllehet egy árnyalattal sem gazdagította a Stoa filozófiáját, Marcus Aurelius mégis Sókratésszal s a Csarnok elméletének legnagyobb mesterével, Chrysippossal említi együtt: “Hány Chrysippost, hány Sókratést, hány Epiktétost nyelt el már az idő!” – így kiált fel. S talán épp ez adott akkora jelentőséget a frig rabszolga személyének: a kiáltón figyelmeztető ellentét az ő tömegsírra szánt törekenysége és lelke fájdalomnak, megaláztatásnak hozzáférhetetlen voltáról való meggyőződése között. “Lelkecske vagy, amely hullát hordoz” – idézi tőle önfejére a császár. Megérteti ez a

kereszténység lehetőségét az ókor végén, de megérteti a mellette fennálló antik lehetőséget is: a “lelkecske” istennel rokon királyiságához, termő és világosító tűzmagvához való ragaszkodást.

Abból, hogy Sókratésről csak olyan feljegyzések maradtak fenn, amelyekben a följegyző egyénisége átfestette a mesterét, okultak az Epiktétos-tanítványok. Az ő mesterük diatribéit – így hívták a közvetlen nyelven előadott filozófiai prédikációkat – lelkiismeretes hűséggel jegyezte fel Arrianos, akit Epiktétoson kívül Nagy Sándor érdekelt, róla írt történeti művet. A nyolc könyvnyi Diatribái-ból négy maradt ránk és egy Enkheiridion – “Kézikönyvecske” – amely valamennyiből készült. Hogy most ezt ... közreadjuk, azt a szolgálatot szeretnők tenni az olvasónak, amit Rusticus mester Marcus Aureliusnak: alkalmat adni arra, hogy rátaláljon Epiktétosra. Kérjük, fogadja úgy, ahogyan szántuk: nem a kiadók és a vásárlók filológus- vagy dilettáns-hiúsága kielégítéséül, hanem táplálékul, támogatóul, erősítőül – mesterül és jóbarátul.

Szeged, 1942. június 27-én

Kerényi Károly

Szolgának születék s nyomoréknak s mint amaz Iros
Koldusnak – s engem kedvel az égi sereg.

Devecseri Gábor fordítása

I.

Bizonyos dolgok hatalmunkban vannak, más dolgok nincsenek. Tőlünk függ a véleményünk, az ösztönös vágyunk, a törekvésünk és ellenszenvünk, egyszóval mindaz, amit egyedül alkotunk meg. Nem tőlünk függ a testünk, a vagyonunk, a hírnevünk és a tisztségeink, tehát mindaz, amit nem egyedül hoztunk létre.

Azok a dolgok, amelyek hatalmunkban vannak, természetüknél fogva szabadok, semmi sem akadályozza, semmi sem köti őket. Azoknak a dolgoknak azonban, amelyek nincsenek a hatalmunkban, nincs erejük önmagukban, másoktól függenek, egy kívülálló megakadályozhatja vagy elsajátíthatja őket.

Emlékezz erre: ha a természetüknél fogva függő dolgokat függetleneknek tartod és a más dolgait sajátáidnak tekinted, akkor minduntalan akadályokba ütközöl, bánkódni és háborogni fogsz, káromolod az isteneket és az embereket, de ha csak azt tartod a tiednek, ami valóban a tied, a más tulajdonát pedig a helyzetnek megfelelően a másénak tartod, akkor sohasem leszel a kényszer hatalmában, senki sem fog utadba állni, nem fogsz senkit szidalmazni és vádolni, és semmit sem kell majd akarated ellenére végrehajtanod; senki sem árt neked, és nem lesz ellenséged sem, mert nem történik veled semmi baj.

Ha erre a nagy dologra törekszel, emlékezz rá, hogy nemcsak ímmel-ámmal kell utána vetned magad, hanem ennek a kedvéért bizonyos dolgokról teljesen le kell mondanod, más javak megszerzését pedig el kell halasztanod; ha azonban a lelki nyugalmad megszerzésére is törekszel, és uralkodni és gazdagodni is akarsz, könnyen megtörténik, hogy ezeket sem éred el, mivel az előbbire vágyakozol: de biztosan elveszíted azt, ami egyedül hozza létre a függetlenséget és a boldogságot.

Minden kellemetlen képzet felmerülésekor nyomban jegyezd meg: "Te csak képzet vagy, és egyáltalán nem az, aminek látszol." Ezután vizsgálj és ítéld meg a képzetet elveid alapján: legelőször és legfőképpen abból a szempontból, vajon oly dolgokra vonatkozik-e, amelyek hatalmunkban vannak, vagy pedig olyanokra, amelyek nincsenek hatalmunkban. S ha valami olyanra vonatkozik, ami nincs hatalmunkban, mindig kéznél legyen ez a mondás: "Semmi közöm hozzá!"

II.

Emlékezz erre: törekvésünk abban a reményben gyökeredzik, hogy elérjük, amire vágyódunk, ellen-szenvünk célja pedig az, hogy bele ne essünk abba, amit kerülünk. Aki kudarcot vall törekvésében, az szerencsétlen, de még szerencsétlenebb az, aki olyasmibe bonyolódik, amit kerül. Ha csak olyan dolgokat kívánsz kikerülni, amelyek a hatalmadban vannak, s a természettel ellentétesek, sohasem fogsz nem kívánt dolgokba bonyolódni, de ha a betegséget, a halált és a szegénységet akarod kikerülni, akkor szerencsétlen leszel.

Fojtsd el ellenszenvedet mindazokkal a dolgokkal szemben, melyek nincsenek hatalmunkban, és vidd át az olyan dolgokra, amelyek hatalmunkban vannak és a természettel ellentétesek. Egyelőre, (míg nem ismered a helyes élet elveit), számúzd teljesen a törekvést, mert ha olyasmire törekszel, ami nincs hatalmadban, szükségszerűen szerencsétlen leszel; az olyan hatalmunkban lévő dolgokról pedig, amelyekre szép dolog törekedni, még nincs fogadalmad. Csak vonzó és taszító ösztöneidnek engedj, de ezeknek is könnyedén, válogatással és kényelmesen.

III.

Emlékezz arra, hogy mindenről, ami gyönyörködtet, ami hasznos számodra, és amit szeretsz, a legjelentéktelenebb dolgoknál kezdve megmondd: miféle. Ha szeretsz egy tálat, mondd azt, hogy tálat szeretsz. Így, ha eltörik is, nem fogsz háborogni. Ha a gyermeked vagy a feleséged szereted, mondd azt, hogy csak egy embert szeretsz. Így, ha meghal, nem fogsz háborogni.

IV.

Ha valamihez hozzá akarsz fogni, emlékeztess magad arra, hogy milyen az a dolog. Ha fürödni mégy, vess számot magadban mindazzal, ami a fürdőben történni szokott: lefröcskölnek, lökdösnek, szidják és meglopják az embert. Sokkal nagyobb határozottsággal fogsz a dologhoz, ha magadban kijelented: fürödni akarok, és magatartásomat is meg akarom őrizni a természetnek megfelelő állapotban. Így járj el minden ügyedben, ha azután valami kellemetlenség ér fürdés közben, ezt a mondást vedd elő: "Nemcsak ezt akartam, hanem a természetnek megfelelő magatartásomat is meg akartam őrizni; de akkor nem őrizhetem meg, ha bosszankodom a történeteken."

V.

Nem a tények zavarják az embereket, hanem a tényekről alkotott vélemények. A halálban például nincsen semmi szörnyű; ha szörnyű volna, Sókratésnak is úgy tűnt volna, hogy azonban a halálról úgy vélekednek, hogy szörnyű, maga ez a tény a szörnyű. – Így hát sohase másokat okoljunk, amikor akadályokra bukkanunk, vagy nyugtalanok és szomorúak vagyunk; magunkat, azaz a magunk véleményét hibáztassuk. A műveletlen ember szokása másokra panaszkodni, amikor ő maga cselekszik helytelenül. Aki tanulni kezd, az magát hibáztatja, a bölcs pedig sem mást, sem önmagát.

VI.

Soha ne büszkélkedj a más kiválóságával! Ha a ló büszkélkedve azt mondaná: “Szép vagyok”, – még el lehetne viselni. Te azonban, mikor büszkélkedve kijelented, hogy szép lovad van, lásd be: a ló kiválóságával büszkélkedel. Hát mi a tied tulajdonképpen? – A saját képzeteid használata: ha a képzeteidet a természet elveinek megfelelően használod, büszke lehetsz. Ebben az esetben legalább a saját kiválósággal büszkélkedel.

VII.

Valamint, ha tengeri utadon, míg hajód a kikötőben vesztegel, kiszállsz, hogy ivóvizet meríts, útközben esetleg felszedsz néhány kagylót vagy hagymát, de figyelmed a hajóra kell irányítanod, és folyton hátra kell tekingetned, nem hív-e a kormányos, s ha szólít, mindent ott kell hagynod, mert különben megkötözve hajítanak fel, mint a birkákat szokták, ugyanígy van ez az életben is. Hogy kagyló és hagyma helyett feleséged és gyermeked van, annak nincs akadálya, de ha hív a kormányos, rohanj a hajóra és hagyj ott mindent anélkül, hogy visszanéznél. Öregkorodban pedig ne távozz el messzire a hajótól, hogy ott légy, bármikor hívnak.

VIII.

Ne kívánd, hogy az események úgy alakuljanak, ahogy te szeretnéd. Inkább a kívánságaidat szabd hozzá az események alakulásához, meglátod, nyugodt lesz életed folytatása.

IX.

A betegség csak a testet bénítja meg, a szabad elhatározást nem, ha az maga nem akarja. A sántaság is csak a lábat akadályozza, de a szabad elhatározást nem. Ezt mondd mindennel kapcsolatban, ami eléd kerül: rájössz, hogy minden csak más valamit akadályozhat, téged nem.

X.

Minden helyzetben emlékezz arra, hogy önmagad felé fordulj és megvizsgáld, milyen képességed van a helyzet megoldásához. Ha szép fiút vagy lányt pillantasz meg, megtaláld az önmegtartóztatást velük szemben. Ha fáradtság vár rád, megtaláld a kitartást. Ha szidalom ér, megtaláld a béketűrést. Ha így megedzed magad, nem ragadnak magukkal a képzeteid.

XI.

Sohase mondd rá semmire, hogy “elvesztettem”, hanem csak azt, hogy “visszaadtam”. Meghalt a gyermeked? Visszaadtad. Elhunyt a feleséged? Visszaadtad. Elvették a birtokod? Visszaadtad azt is. Azt mondd, hogy gazfickó vette el? Mi közöd hozzá, hogy ki által vette vissza az, aki neked adta? Ameddig adja, addig is úgy tekintsd, mint a másét: úgy, mint az utasok a fogadót.

XII.

Ha haladni akarsz a bölcsességben, akkor vedd el az ilyen gondolatokat: “Ha nem törődöm a vagyonommal, nem lesz miből élnem!” “Ha nem fegyelmezem a szolgálomat, haszontalan ember lesz belőle.” Jobb éhen halni bánat és félelem nélkül, mint bőségben, de ugyanakkor teméntelen zaklatásban élni. Jobb, ha a szolgálád haszontalan marad, mintha te bosszankodol.

Kezdd el ezt a legkisebb dolgoknál! Ha kiömlik az olajcskád, és ellopják a maradék borocskádat, arra gondolj, hogy ennyibe kerül a szenvedélytelen állapot, ennyibe a lelki nyugalom. Semmit sem adnak ingyen. Ha hiába szólítod a szolgálót, emlékezz arra, hogy talán nem hallotta, vagy ha halotta is, nem tud megtenni semmit, amit akarsz. Olyan nagy jelentőséget mégse tulajdoníts neki, hogy tőle tedd függővé lelked nyugalalmát.

XIII.

Ha haladni akarsz a bölcsességben, el kell viselned, hogy külsőséges dolgokban ügyetlennek és együgyűnek tartsanak. Ne törekedj arra a látszatra, hogy bármit is tudsz! S ha néhány ember tart rólad valamit, légy bizalmatlan önmagaddal szemben. Tudd meg, hogy nehéz egyszerre magatartásunkat is a természetnek megfelelő állapotban megőrizni és a külső dolgokra is tekintettel lenni. Ha az egyikre súlyt helyezünk, elkerülhetetlen, hogy a másikat el ne hanyagoljuk.

XIV.

Ha azt akarod, hogy a gyermekeid, a feleséged és a barátaid örökké éljenek, együgyű vagy: hiszen olyasmit kívánsz, aminek megvalósítása nem áll módodban, s a más hatáskörét akarod bitorolni. Akkor is balga vagy, ha azt akarod, hogy a szolgád sohase kövessen el hibát: hiszen azt akarod, hogy a hitványság ne legyen hitványság, hanem más valami. De ha azt akarod, hogy törekvéseid megvalósuljanak, azt elérheted. Abban gyakorold tehát magad, ami hatalmadban áll.

Mindenki fölött az uralkodik, akinek megvan a hatalma ahhoz, hogy megvalósítsa amit amaz akar és elhárítsa, amit nem akar. Aki szabad akar lenni, az ne akarjon és ne kerüljön olyasmit, aminek megszerzése és elhárítása másoktól függ. Ha nem így cselekszik, rabszolgának kell lennie.

XV.

Emlékezz erre: az életben úgy kell viselkedni, mint a lakomán: körülhordoznak egy tálat, – éppen hozzád ér, – nyújtsd ki a kezed és szerényen vegyél belőle. Ha elmegy melletted, ne állítsd meg! Ha meg nem jön, ne fürkéssz utána sóvár tekintettel, hanem várj türelemmel, amíg hozzád ér! Így viselkedj a gyerekekkel, az asszonnyal, a hivatalokkal, a vagyonnal szemben is, s méltó leszel arra, hogy az istenek asztaltársa légy. Ha pedig az eléd tett ételekből nem veszel, hanem eltekintesz fölöttük, akkor nemcsak a lakomájukon veszel részt, hanem együtt fogsz uralkodni az istenekkel. Így cselekedtek Diogenész, Hérakleitos és társaik: méltán “isteniek” voltak, és úgy is nevezték őket.

XVI.

Ha látod, hogy valaki jajgat gyászában, vagy mert idegenbe távozott a gyermeke, vagy elvesztette a vagyonát, vigyázz, hogy téged is magával ne ragadjon az a képzet, hogy őt a külső körülmények sodorták bajba. Nyomban legyen kéznél ez: “Nem a bekövetkezett események kínozzák őt, – hiszen

azok a többi embert nem kínozzák, – hanem az a vélemény kínozza, amelyet róluk alkotott.” Ennek ellenére ne vonakodj szavaiddal hozzá alkalmazkodni, sőt, ha az a helyzet, jajgass együtt vele, de vigyázz, hogy ne jajgass belülről is.

XVII.

Emlékezz arra, hogy színész vagy egy olyan drámában, amelyet a betanítója akar: ha rövidre szabja a szereped, rövid ideig, ha hosszúra, sokáig játszol. Ha a koldus szerepét osztja rád, azt is a természethez hűen alakítsd. Éppenúgy cselekedj, ha nyomorék, uralkodó vagy polgár szerepét osztja rád, mert a te kötelességed az, hogy a rádbízott szerepet szépen eljátszd; a szerep kiválasztása másra tartozik.

XVIII.

Ha a holló nem jót károg, ne ragadjon el a képzet, hanem nyomban tégy megkülönböztetést magadban és jegyezd meg: “Semmi rosszat nem jelentenek ezek nekem, hanem csak a testemnek vagy csak a vagyonomnak, vagy csak a hírnevemnek, a gyermekeimnek, a feleségemnek. Nekem minden csak jót jelenthet, ha én úgy akarom: bármi is történik, tőlem függ, hogy javamra fordítom-e.”

XIX.

Győzhetetlen lehetsz, ha nem bocsátkozol olyan küzdelmekbe, amelyekben a győzelem nem tőled függ.

Ha valaha nagy tiszteletben álló vagy nagyon hatalmas vagy más okból nagyon tekintélyes embert láatsz, – vigyázz, a látszat hatása alatt, ne tartsd őt boldognak. Az igazi jó azokban a dolgokban van, melyek tőlünk függenek, nincsen tehát helye a tekintélyes emberekkel szemben sem az irigységnek, sem a féltékenységnek. Te nem hadvezér, elnök vagy konzul akarsz lenni, hanem szabad ember. Ehhez pedig csak egy út vezet: azoknak a dolgoknak a megvetése, amelyek nincsenek hatalmunkban.

XX.

Emlékezz arra, hogy nem az bántalmaz téged, aki szidalmaz és megüt, hanem csak az a hiedelmed, hogy bántanak. Ha tehát valaki ingerel, tudd meg, csak a saját vélekedésed ingerel. Ezért

mindenekelőtt arra törekedj, hogy a képzet ne ragadjon el, mert könnyebben tudsz uralkodni magadon, ha egyszer időd van és foglalkozol magaddal.

XXI.

A halál, a száműzetés és minden a világon, ami irtózatossá látszik, mindennap szemeid előtt lebegjen! Leginkább azonban a halál. Sohasem fogsz akkor közönséges dolgokra gondolni, és nem is fogsz túlságosan vágyakozni valamire.

XXII.

Ha filozófus akarsz lenni, légy elkészülve az első perctől fogva, hogy kinevetnek és kigúnyol a tömeg, hogy azt mondják: “Egyszerre csak mint filozófus toppant elénk”, és hogy: “Miért hordja olyan magasan az orrát?” Te pedig ne hordd magasan az orrod, amellet az azonban, amit a legjobbnak találtál, tarts ki úgy, mintha maga az isten állított volna arra a helyre. Emlékezz ugyanis rá, hogy ha kitartasz elveid mellett, azok, akik előbb kinevettek, bámulóid lesznek, de ha hatásuk alatt megtántorodsz, kétszeres gúny lesz a jutalmad.

XXIII.

Ha valaha megtörténik, hogy kifelé fordulsz azért, hogy bárkinek a tetszését megnyerd, tudd meg, hogy belső egyensúlyod összeomlik. Érd be tökéletesen azzal, hogy filozófus vagy. Ha mindenképpen látszani is akarsz filozófusnak, akkor a saját szemedben mutatkozz annak, s arra elég is leszel.

XXIV.

Ilyen gondolatok sohase kínozzanak: “Megbecsülés nélkül fogok élni, és mint semmirekellő járok majd a világban.” Ha a megbecsülés hiánya baj, bajba más által éppúgy nem kerülhetsz, mint gyalázatba sem. Tőled függ, hogy adnak-e neked hivatalokat, és meghívják-e lakomákra? Semmiképpen. Hogyan lehet akkor ez a tény becstelenség jele? Hogyan volnál te semmirekellő, mikor csak azokban a dolgokban kell valakinek lenned, amelyek pusztán tőled függenek, és amelyekben a legmagasabb fokra emelkedhetsz.

De nem támogathatod a barátaidat! Mit értesz azon, hogy nem támogathatod őket? Nem fognak tőled hitvány pénzt kapni, és nem tudod megszerezni neki a római polgárjogot? Ki mondta azt

neked, hogy ezek olyan dolgok, amelyek a mi hatalmunkban vannak, és nem másnak a feladatai? Ki képes másnak adni olyasvalamit, amije magának sincsen?

“Gyűjts vagyont, – szól az ellenvetés – hogy nekünk is legyen!” Ha lehet úgy vagyont gyűjteni, hogy közben megőrizzük becsületünket, hűségünket és nagylelkűségünket, mutasd meg az útját, fogok gyűjteni; de ha arra buzdítottok, veszítsem el a saját értékeimet, hogy ezzel nektek értéktelen dolgokat szerezzek, lássátok be, hogy igazságtalanok és ostobák vagytok. Mit szeretnének inkább, pénzt vagy hűséges és becsületes barátot? Ahhoz segítsétek inkább, hogy megbízható és tisztességtudó barát lehessenek, és ne bízassatok olyan cselekedetekre, amelyekkel éppen ezt veszítem el.

“De a hazát, – szól az ellenvetés – a magam részéről semmivel sem tudom támogatni.” Újra csak azt kérdezem erre, milyen támogatásról beszélnek? Oszlopcsarnokokat és fürdőket valóban nem fogtőled kapni. Dehát mi van ebben? A kovácstól sem kap cipőt, és a cipész sem adakozik számára fegyvereket. Elég a hazának az, ha mindenki elvégzi a maga feladatát. Ha valakit megbízható és tisztességes polgárrá nevelsz, talán nem vagy hasznára a hazának? Nagyon is. Tehát mégsem vagy te sem teljesen haszontalan neki.

“Mi lesz a helyem az államban?” – kérdi. – Olyan, aminőt úgy tudsz megszerezni, hogy közben megbízható és tisztességes maradsz. Ha elveted ezt azzal, hogy az állam érdekében akarsz cselekedni, mi haszna lesz neki egy egészen tisztességtelen és megbízhatatlan emberből?

XXV.

Valakit nagyobb tiszteletben részesítenek nálad a lakomán, az üdvözlésben vagy azzal, hogy meghívták a tanácskozásba? Ha ez jó, akkor örülnöd kell, hogy annak osztályrészül jutott. Ha pedig baj, akkor ne panaszkodj, hogy téged nem sújtott. De emlékezz erre: nem tarthatsz igényt ugyanazokra a dolgokra, ha nem teszed is meg ugyanazt, hogy elérj olyasmit, ami nincs a hatalmunkban.

Hogyan is érhetné el ugyanazt, aki nem kilincsel senkinél, mint az, aki kilincsel, vagy aki nem kísér senkit, ugyanazt az eredményt, mint aki kísér? Hogyan juthatna egyszerre célhoz az, aki magasztal és aki nem magasztal? Igazságtalan és telhetetlen vagy, ha anélkül, hogy megfizetted volna az árat, amelyért az olyasmit adják, ingyen akarsz hozzájutni.

Mennyiért is árulják a salátát? Ha úgy jön, egy obulusért. Nos, valaki kifizeti az obulust, és kap salátát; te pedig, mivel nem fizettél semmit, nem kapsz. Ne hidd azt, hogy te szegényebb vagy

annál, aki kapott a salátából! Ő kapott salátát, neked viszont megvan az obulusod, amelyet nem adtál ki. Így van ez itt is: nem hívott meg valaki lakomára? Nyilván nem adtad meg neki amiért az étkezést adja: magasztalásért adja, megalázkodásért adja. Ha neked megéri, fizess meg az árát, amennyiért adják. De ha nem akarsz kifizetni az árát, és anélkül akarsz megkapni, telhetetlen és ostoba vagy.

Azt mondod, hogy semmi sincs a lakoma elmulasztása ellenében? Dehogynincs: nem kell dicsérned, akit nem akarsz, és nem kell meghunyászkodnod az ajtónálló előtt.

XXVI.

A természet akaratát azokból a dolgokból ismerjük meg, amelyekre nézve véleményeink nem térnek el egymástól. Amikor például másnak a szolgája eltör egy poharat, kéznél van ez a mondás: "Ilyesmi előfordul". Tudd meg, hogy ugyanúgy kell eljárnod, amikor a tied törik el, mint amikor a másé. Ugyanezt az elvet terjeszd ki a nagyobb dolgokra is. Amikor másnak meghal a gyermeke vagy a felesége, mindenki kész van a megjegyzéssel, hogy emberi dolog; de mikor neked hal meg valakid, jajgatsz: "Ó, én szerencsétlen". Eszed-be kellene jutnia ilyenkor, hogy miképp viselkedünk, amikor mások felől halljuk ugyanezt.

XXVII.

Amint nincs cél azért, hogy elhibázzuk, éppúgy a rossznak sincs természetes alapja a világban.

XXVIII.

Ha a tested valaki odaadná annak, aki éppen szembejön, bizonyára rossz néven vennéd. Azért viszont nem szégyelled magad, hogy a józan eszed bárkinek odaadod azzal, hogy felindulsz és elveszíted nyugalmaidat ha szidalmaz.

XXIX.

Minden cselekedetnek vizsgálj meg az előzményeit és következményeit és csak azután kezdj hozzá. Ha nem így jársz el, akkor eleinte nagy kedvvel fogsz a dologhoz, mert nem gondoltad meg a következményeit. Később esetleg, mikor akadályokra bukkanasz, szégyenszemre abba kell hagynod a munkát.

Győzni szeretnél Olympiában? Istenemre mondom, én is, mert nagyon szép dolog. De vizsgálj meg a feltételeit és a következményeit és csak azután fogj a kivitelhez. Fegyelmetten kell élned, étrend szerint kell táplálkoznod, tartózkodnod kell a süteményektől, előírás szerint kell edzened magad a megállapított órában, akár hőség van, akár hideg. Nem szabad hideg vizet, vagy alkalomadtán bort innod. Egyszóval úgy kell engedelmességed az edzőnek, mint az orvosnak. Azután ki kell állnod a versenyre, megtörténhetik, hogy megrántod a kezed, kifecamítod a bokád és rengeteg port kell nyelned. Megeshetik, hogy közben meg is ostromoznak, és a végén mindennek a tetejébe még le is győznek.

Alaposan gondold meg mindezt, és ha még ezután is van kedved, kezdj hozzá a versenyzéshez. Ha nem így jársz el, akkor úgy fogsz kapkodni, mint a gyerekek, akik hol birkózóknak képzelik magukat, hol meg vívóknak, azután meg trombitálni kezdenek, végül tragédiát mutatnak be. Így jársz te is: előbb atléta leszel, majd vívó, aztán réthor, végül filozófus; egész lelkeddel azonban semminek sem adod át magad. Majommódra minden szemed elé kerülő jelenséget utánozol, s hol ez, hol az tetszik neked, mert megfontolás és körültekintés nélkül, vaktában, ímmel-ámmal fogtál hozzá.

Így van az is, hogy az emberek látnak egy filozófust, meghallgatják az előadását, – mondjuk Euphratesnek –, (ki tud úgy előadni, mint éppen ő?), és akkor ők is filozófusok akarnak lenni.

Ember! Fontold meg előbb, hogy miféle ez a dolog. Tanulmányozd a saját természeted, hogy el tudod-e viselni a vele járó nehézségeket. Éppúgy, mint amikor valaki öttusázó vagy birkózó akar lenni, meg kell vizsgálni a karjait, a combjait és a csípőjét. Az egyik ember erre, a másik arra született.

Gondolod, hogyha a filozófus életét választod, ugyanúgy tudsz majd enni, inni, éppúgy törekedhetsz és elégedetlenkedhetsz? Virrasztanod, küszködnöd kell, ott kell hagynod családot, el kell viselned, hogy akármelyik kölyök lenézzen, bármelyik járókelő kinevessen; mindenütt hátul kell maradnod, a megbecsülésben csakúgy, mint a hivatalodban, a törvény előtt éppúgy, mint bármilyen üzleti ügyben.

Jól fontold meg: akarsz-e ezekért cserébe szenvedélytelen állapotot, szabadságot és lelki nyugalmat? Ha nem akarsz, vigyázz! Ne tégy úgy, mint a gyerekek, ne légy előbb filozófus, azután vámszedő, később szónok, végül a császár helytartója. Ezek a foglalkozások nem illenek össze. Egyöntetű embernek kell lenned, – akár erkölcsös vagy, akár erkölcstelen: vagy az irányító szellemed kell kiművelned, vagy a külső oldalad; vagy a bensőd formálására fordítsd művészeted,

vagy a külső viszonyok alakítására. Másszóval: vagy a filozófusnak, vagy a közönséges embernek az életét kell vállalnod.

XXX.

A kötelezettségeink általában a viszonyoktól függenek. Valakinek az atyjáról van szó: kötelessége róla gondoskodni, neki mindenben engedelmeskedni és elviselni, ha szidalmazza és megüti. És ha gonosz az apa? A természet nem a jó atyával fűz össze minket, hanem az atyával, bármilyen is. – A testvéred igazságtalanul bánik veled? Őrizd meg hozzá való viszonyodat, és ne azt nézd, hogy ő mit csinál, hanem azt, hogy neked cselekvés közben a magatartásod a természetnek megfelelő legyen. Hiszen más nem árthat neked, ha te nem akarod. Csak akkor szenvedsz kárt, amikor azt hiszed, hogy másvalaki árt neked. Meg fogod találni, hogy mi a jó szomszéd, a polgár és a hadvezér kötelessége, ha hozzászoksz a viszonyok figyelembevételéhez.

XXXI.

A jámborságot illetően az istenekkel szemben – tudnod kell – az a legfontosabb, hogy helyes véleményt alkoss róluk: kétségtelenül léteznek és mindent szépen és igazságosan kormányoznak, neked pedig azt parancsolják, hogy engedelmeskedj nekik, nyugodj meg mindenben, ami történik, jó szívvel alkalmazkodj a helyzethez, mert a legjobb belátással intézik sorsunkat. Ha így jársz el, sohasem káromolod majd az isteneket, és nem panaszkodol, hogy nem törődnek veled.

Ez azonban csak úgy történhetik meg, ha a jó és a rossz fogalmát eltávolítod azoktól a dolgoktól, amelyek nincsenek hatáskörünkben, és csak azokra a dolgokra alkalmazod, amelyek hatalmunkban vannak. Ha ugyanis az előbbieik közül valamit jónak vagy rossznak tartasz, akkor elkerülhetetlen, hogy ne szidalmazd és ne gyűlöld azokat, akik miatt nem érted el, amire törekedtél, vagy nem kívánt helyzetbe bonyolódtál.

Minden élőlény úgy van teremtve, hogy az ártalmasnak látszó dolgokat és azok okait kerülje és távoltartsa magától, az előnyös dolgokat és okaikat viszont keresse és csodálja. Lehetetlen tehát, hogy valaki, aki úgy érzi, hogy ártalmára voltak, örüljön annak, ami véleménye szerint a kárt okozta, éppenúgy, ahogy lehetetlen magának a kárnak örülni.

Ezért van az, hogy a gyerek az édesapját is szidja, ha nem ad neki olyasmiből, ami véleménye szerint jó. Polyneikést és Eteoklést az állította szembe egymással, hogy balgán a zsarnokuralmat is valami jónak tartották. Ilyen balga hit miatt káromolja az isteneket a földműves, a tengerész és a

kereskedő, meg azok is, akik elveszítik a feleségüket vagy a gyermeküket, mert a jámborság is csak addig tart, ameddig a kedvező helyzet. Aki tehát úgy igyekszik megkívánni és kikerülni a dolgokat, ahogy azt valóban kell, egyúttal istenfélelemre is törekszik.

Kötelesek vagyunk ősi szokás szerint tiszta szívvel, nem gondtalanul és nem közönyösen, esetenként ital- és égőáldozatot bemutatni és a termés zsengejét felajánlani; ne legyünk ebben fösvények, de ne lépjük túl anyagi tehetségünket.

XXXII.

Ha jóslathoz fordulsz, ne felejtse el, hogy te nem tudod, hogy mi fog történni, és azért jöttél a jóshoz, hogy tőle kérdezd meg. Azt azonban, hogy milyen lesz, már érkezéskor is tudod, ha filozófus vagy: ha olyasvalami, ami nincsen hatalmunkban, akkor bizonyos, hogy se nem jó, se nem rossz.

Ne hozz magaddal a jóshoz sem törekvést, sem ellenszenvet. Ne remegve, hanem azzal a meggyőződéssel lépj elébe, hogy bármi is történjék, közömbös rád nézve, és közelebbről nem érdekel. Bárhogy alakul is a helyzet, lesz rá módod, hogy szépen viselkedj, ebben senki sem akadályozhat meg. Bátran, mint meghitt tanácsadókhoz lépj az istenek elé. Később viszont, amikor már megkaptad a tanácsot, ne felejtse el, hogy milyen tanácsadókhoz fordultál, és kikkel szemben engedetlenkedsz, ha nem hallgatsz szavukra.

Csak olyan ügyekben fordulj jóslatokhoz, amint Sókratész helyesnek tartotta, amelyekben vizsgálódásunk a kimenetelre irányul, és sem az értelem, sem bárminő más mód nem nyújt lehetőséget a kérdéses ügy átlátására. Így például, amikor veszélyes helyzetben segítened kell a barátodon vagy a hazádon, nem kell jóslatot kérned, hogy melléjük állj-e. A jós talán azt mondja, hogy az áldozati jelek rosszat mutatnak, ami nyilvánvalóan halált, valamelyik testrész elvesztését vagy száműzetést jelent. Az értelem azonban azt követeli, hogy ezek ellenére is állj a barátod mellé és a veszélyben légy oltalmára a hazádnak. Engedelmeskedj az igazibb jósnak, Apollónak, aki kikérgetett a templomából egy embert, mert nem sietett a barátja segítségére, amikor meggyilkolták.

XXXIII.

Tűzz magad elé egy jellemet és mintaképet, és tartsd magad hozzá, akár egyedül vagy, akár az emberek között.

Legtöbbször hallgass és csak a fontos dolgokról beszélj, de azokról is keveset. Egyszer-egyszer, ha a körülmények kívánják, beszélgethetsz, de nem közönséges dolgokról; nem a gladiátorokról, a

lőversenyekről, az atlétákról, de még csak az ételekről és italokról sem, amelyekről általában beszélgetni szoktak; elsősorban azonban a személyek gáncsolásától, dicsőítésétől és összehasonlításától tartózkodj.

Ha módodban áll, irányítsd szavaiddal a jelenlevők társalgását olyasmire, ami illik, de ha történetesen egyedül vagy idegenek között, akkor hallgass.

Ne neved sokat, ne neved ki sok dolgot, ne neved féktelenül.

Ha lehet, teljesen hárd el az esküdözést; ha nem lehet, akkor kerüld el, amennyire csak tudod.

Kívülálló, közönséges emberekkel ne lakomázz együtt. Ha mégis úgy hozzák a körülmények, tökéld el magadban, hogy semmiképpen sem süllyedsz le a közönséges ember színvonalára. Jegyezd meg, ha egy trágár alak van a jóbarátok között, akkor elkerülhetetlen, hogy más is bemocskolja magát, aki vele tölti az idejét, még akkor is, ha különben tisztalelkű.

Testednek csak a feltétlenül szükséges dolgokat szerezd meg, táplálékot, italt, ruházatot, lakást és személyzetet. A külső dísz és a fényűzést teljesen kerüld.

A nemi érintkezéstől a házasság előtt, amennyire csak tudsz, tartózkodj. Aki pedig él vele, csak úgy tegye, ahogy a törvény engedi. A magad részéről azonban ne kellemetlenkedj és ne gáncsold azokat, akik nem tartózkodnak tőle. Azt se hozd fel folyton, hogy te tartózkodó vagy.

Ha visszamondják neked, hogy valaki rossz híreket terjeszt rólad, ne védekezz a rágalomokkal szemben, hanem ezt jegyezd meg: "Bizonyára nem ismeri a többi hibámat, mert különben nemcsak ezeket mondta volna."

Ne járj túl sokat színházba. Ha alkalomadtán mégis ott vagy, akkor úgy tűnjék, hogy semmi más nem izgat, csak önmagad. Olyannak kívánd tehát az események alakulását, ahogy éppen történnek, annak a győzelmét kívánd, aki valóban győz, így semmi sem lesz nyomasztó számodra. A kiabálástól, a tetszést nyilvánító nevetéstől és a túlságos megindulástól feltétlen tartózkodj. A távozás után ne beszélges túl sokat a színpadon törtétekről, kivéve ha a saját épülésedre szolgál. Abból ugyanis kitűnnék, hogy csodáltad a látványosságot.

Ötletszerűen és egykönnyen ne járj előadásokra. Ha mégis ott vagy, viselkedj komolyan, nyugodtan és ne légy terhére senkinek.

Amikor beszélgetni készülsz valakivel, különösen olyan emberrel, akit fölötted állónak tartanak, képzeled el, hogyan viselkedett volna hasonló körülmények között Sókratész vagy Zénón; így nem hibázod el a helyzethez illő viselkedést.

Ha a hatalmasok közül még valakihez, képzeld el, hogy nem fogod otthon találni, hogy csukva lesz a kapu, hogy az orrod előtt becsapják az ajtót, vagy hogy nem fog veled törődni. Ha ezek ellenére is kötelességednek érzed, hogy meglátogasd, eredj el hozzá és viseld el, bármi történik, de semmiképpen se hajtogasd utána magadban, hogy nem volt érdemes. Ez közönséges emberre vallana és azt jelentené, hogy függsz a külső eseményektől.

Társaságban ne emlegesd sokszor és mértéktelenül a saját tetteidet és kalandjaidat: neked kellemes visszaemlékezni a kiállott veszélyekre, a többieknek azonban nem esik jól mindig azt hallani, hogy mik történtek veled.

Ne igyekezz nevetést kelteni, mert az ilyen viselkedés közönséges modorra és egyszersmind arra is vezethet, hogy embertársaink megbecsülését elveszítjük.

Ocsmány beszélgetésekbe bocsátkozni is veszélyes. Ha előfordul veled ilyesmi, ha a körülmények engedik, utasítsd rendre, aki túlmént a mértéken; ha nem lehet, akkor hallgatással, elpirulással vagy kedvetlen arckifejezéssel nyilvánítsd ki, hogy nincs ínyedre a beszélgetés.

XXXIV.

Ha valamilyen élvezetnek a képzelete megragadott, akkor vigyáznod kell, mint a többi dolgokban is, hogy magával ne ránts: hadd várjon az ügy, halaszd el későbbre. Azután mérlegeld mind a két időpontot: azt, amelyben kedved fog telni az élvezetben, és azt is, amikor az élvezet után később megbánást érzel, és szemrehányást teszel majd magadnak. Ez utóbbiakkal állítsd szembe, hogy mennyire fogsz örülni, és mennyire fogod magad dicsérni, ha tartózkodó maradtál. – Ha mégis alkalmasnak látszik a dologgal foglalkozni, vigyázz, hogy le ne győzzön a dolog vonzó, kellemes, csalóka oldala; állítsd vele szembe, mennyivel jobb az a tudat, hogy győzelmet arattál felette.

XXXV.

Ha belátod, hogy valamit meg kell tenned, tedd meg és ne kerülöd azt, hogy cselekvés közben lássanak, még akkor sem, ha a tömeg egészen más véleményt alkot majd az ügyről. Ha ugyanis nem helyesen cselekednél, akkor magát a tettet kerülöd el; de ha helyesen teszel, akkor mit félsz az igazságtalan támadásoktól?

XXXVI.

Ahogy ezek a mondatok: “Nappal van” és “Éjtszaka van”, kitűnőek szétválasztó ítélethez, de összekapcsoló ítélethez nem alkalmasak, ugyanúgy a testnek hasznos ugyan, ha a nagyobb részt vesszük ki a tálból, viszont a lakománál szokásos illem szempontjából, amelyet be kell tartani, nagyon csúnya dolog. Ha tehát valakinél étkezel, ne felejtse el, hogy nemcsak azt kell nézned, milyen értéke van az előtted levő ételnek a testre, hanem azt is, hogy a vendéglátóval szemben megőrizd az illendőséget.

XXXVII.

Ha olyan szerepet vállalsz, amely az erődöt túlhaladja, akkor egyrészt ebben is kudarcot vallasz, másrészt pedig azt is elszalasztod, amelyet képes lettél volna betölteni.

XXXVIII.

Ahogy séta közben vigyázol arra, hogy ne lépj szögbe, vagy hogy ki ne ficamodjék a lábad, ugyanígy ügyelj arra, hogy ne tégy kárt önmagad irányító szellemében. Ha minden ügyben tekintettel leszünk erre, akkor biztosabban foghatunk a munkánkhoz.

XXXIX.

A vagyonszerzés mértéke mindenkinek a saját testének a szükségletei, úgy ahogy a cipő mértéke a láb. Ha megmaradsz e mellett, akkor megtartod a helyes mértéket; de ha túllépsz rajta, akkor szükségszerűen lecsúszol a lejtőn. Úgy van ezzel is, mint a lábbelivel: ha a lábadat illetően túlmégy a mértéken, akkor előbb aranyozott, azután bíborszínű, végül hímzett cipőd lesz; ha egyszer túllépünk a mértéken, nincs többé határ.

XL.

A nőket a férfiak 14 éves koruktól kezdve úrnőnek szólítják. Látják mármost, hogy semmi más lehetőségük nincs, csak az, hogy feleségül mehetnek a férfiakhoz, elkezdik tehát magukat csinosítgatni és minden reményüket abba vetik. Érdekes tehát megértetni velük, hogy semmi másért nem becsüljük meg őket, hanem csak azért, ha szerényeknek és szemérmeseknek mutatkoznak.

XXI.

Az együgyűség jele állandóan a testtel foglalkozni; mindig tornázni, sokat enni, sokat inni, sokat menni félre, szeretkezni. Ezeket mellékesnek kell tartanunk, minden gondunkat a szellemünkre kell fordítanunk.

XXII.

Ha valaki rosszul bánik veled, vagy rosszat mond rólad, emlékezz erre: abban a hiszemben teszi vagy mondja, hogy alapja van rá. Ő csak aszerint cselekedhet, ahogy neki, – nem pedig neked, – helyesnek látszik; ha pedig hamis a véleménye, az neki árt, mert tévúton halad. Ha valaki egy helyes mondatösszetételt hamisnak tart, az nem a mondatösszetételnek árt, hanem annak, aki tévedett. Ha ebből indulsz ki, nem fogsz haragudni a rágalmazódra. Bármit mond, jegyezd meg: “Neki úgy tűnt igaznak.”

XXIII.

Minden dolgot két oldalon lehet megfogni: az egyik oldalon lehet vinni, a másik oldalon nem. Ha a testvéred igazságtalan hozzád, ne arról az oldalról fogd meg a dolgot, hogy igazságtalan; mert ezzel a megfogással nem lehet a dolgot “hordani”. Inkább arról az oldaláról fogd meg, hogy a testvéred, és veled együtt nevelkedett; így az elviselhető részén nyúlsz a dologhoz.

XXIV.

Belső ellentmondás van az ilyen kijelentésekben: “Én nálad gazdagabb, tehát kiválóbb vagyok”, vagy pedig: “Szebben tudok szónokolni, tehát kiválóbb vagyok nálad”. Helyesebbek az ilyen mondások: “Gazdagabb vagyok, tehát vagyonom értékesebb, mint a tied”, vagy pedig: “Jobban szónokolok nálad, tehát szónoklatom jobb, mint a tied”. Te azonban nem vagy sem vagyon, sem szónoklat.

XXV.

Gyorsan mosakszik valaki? Ne mondd rá, hogy rosszul, hanem csak azt, hogy gyorsan. Ha valaki sok bort iszik, ne mondd, hogy rosszul cselekszik, hanem csak azt, hogy sokat iszik. Mielőtt a szándékát megvizsgálod, honnan tudnád, hogy helytelenül cselekszik-e? Így nem fog veled előfordulni, hogy más lesz, amiről kézzelfogható észrevételeid származnak, és más, amit helyeselsz.

XLVI.

Sohase mondd magadról, hogy filozófus vagy, és közönséges emberek közt ne fecsegj sokat az elveidről. Inkább cselekedj az elveid szerint. A lakománál például ne magyarázd, hogyan kell enni, hanem egyél úgy, ahogy kell. Emlékezz arra, hogy Sókratés minden szempontból annyira tartózkodott a feltűnéstől, hogy azok keresték fel, akik az ő révén akartak filozófusokkal összekerülni. Sókratés oda is vezette őket a többi filozófushoz. Olyan könnyen el tudta viselni, hogy tekintetbe sem vették.

Ha közönséges emberek között valamilyen bölcséleti elv kerül szóba, akkor általában hallgass, mert nagy a veszély, hogy elhamarkodottan kiadod azt, amit még meg sem emésztettél. Mikor valamelyikük megjegyzi rólad, hogy semmit sem tudsz, s ez nem bosszant téged, akkor tudhatod, hogy már a bölcsesség kezdetén vagy. Hiszen a juhok sem viszik oda a pásztorukhoz a füvet megmutatni, hogy mennyit ettek, hanem a takarmányt belülről megemészelve kívül gyapjút és tejet adnak. Te se a bölcséleti elveid fitogtasd az avatatlanoknak, hanem azok megemészítése után tetteket mutass.

XLVII.

Ha egyszerűsége szoktattad a tested, ne hencegij vele, s ha vizet iszol, ne mondd el minden alkalommal, hogy te csak vizet iszol. Ha edzeni akarod magad a küzdelmekre, magadban csináld, ne a kívülállók előtt. Ne ölelgesd a szobrokat, hanem amikor nagyon szomjas vagy, végy a szádba hideg vizet s utána köpd ki újból, de ne beszélj ezekről senkinek.

XLVIII.

A mindennapi ember álláspontja és jellemző vonása az, hogy sohasem önmagából vár hasznot vagy kárt, hanem a külső dolgoktól. A filozófus magatartása és jellegzetessége viszont az, hogy minden hasznot vagy kárt önmagából vár.

A bölcsességben előrehaladó embert jellemzi, hogy senkit sem ócsárol, senkit sem dicsér, nem vádaskodik és nem panaszkodik, sohasem beszél úgy magáról, mint aki számít és tud valamit; ha nehézségekbe és akadályokba ütközik, önmagát okolja. Ha dicsérik, önmagában kineveti azt, aki dicséri, s ha ócsárolják, nem védekezik. Óvatosan járkal, mint a beteg, mert óvakodik attól, hogy a meggyógyult tagokat megmozdítsa, mielőtt megerősödnek.

Az ilyen ember a törekvést teljesen kiküszöbölte magából; ellenszenvét pusztán azokra a természetellenes dolgokra irányította, amelyeken tudunk változtatni. Ösztönének minden irányban csak mértékkel enged; azt pedig semmibe sem veszi, hogy együgyűnek és tudatlannak tartják. Összefoglalva: úgy ellenőrzi magát, mint az ellenségét, vagy mint az olyat, aki hurkot vet neki.

II.

Amikor valaki azzal kérkedik, hogy ismeri és magyarázni tudja Chrysippos műveit, jegyezd meg magadban: “Ha Chrysippos nem írt volna homályosan, ennek nem volna semmije, amivel kérkedhetnék.” De mire törekszem én? Arra, hogy megismerjem és kövessem a természetet. Keresem tehát, hogy ki tanít meg erre; ha hallom, hogy Chrysippos, akkor hozzá fordulok. Ámde nem értem meg az írásait. Keresek tehát egy magyarázót. Mindeddig nincs a dologban semmi rendkívüli. Ha már találtam magyarázót, akkor hátra van még, hogy kövessem a tanácsait. Egyedül ez a nagy dolog. Ha csak magát a magyarázatot csodálom, filozófus helyett grammatikus lettem, azzal a különbséggel, hogy nem Homérost, hanem Chrysipposzt olvasom. – Még inkább el kell pirulnom, ha valaki azt mondja: “Olvass fel nekem Chrysipposból”, és én nem tudok a szavakhoz hasonló, velük összhangban levő tetteket felmutatni.

L.

Ami a tanítás, ahhoz úgy ragaszkodj, mint a törvényekhez, mintha az istenek ellen vétenél, ha megszeged. Arra viszont, amit esetleg rólad mondanak, ne adj semmit; az már nem tartozik rád.

LI.

Mennyi ideig halogatód még azt, hogy a legigazibb javakra méltónak tekintsd magad, és semmilyen tettebben ne lépd át az ész útmutatásait? Megtanultad azokat a bölcséleti elveket, amelyek szerint élned kell, és te ezt az irányt választottad. Milyen tanítómesterre vársz még, hogy rábízsd tenmagad megjavításának a munkáját? Nem gyerek vagy már, hanem felnőtt férfi. Ha még most is gondtalan és könnyelmű vagy, és egyre-másra halogatód, újabb és újabb határnapokat tűzöl ki arra, hogy attól kezdve már törődni fogsz sajátmagaddal: akkor észre sem fogod venni, hogy sohasem haladsz előre, hanem életedben és halálodban mindig közönséges ember maradsz.

Tartsd végre méltónak magad arra, hogy úgy élj, mint érett ember, aki bölcsességre törekszik! Mindaz, amit legfőbb jónak látsz, áthághatatlan törvény legyen a számodra; ha valami küzdelmes

vagy kellemes, dicső vagy gyalázatos kerül elébed, jusson eszedbe, hogy itt a küzdelem ideje, most kezdődnek az olympiai versenyek és nem lehet őket többé elhalasztani: egy nap alatt, egyetlen tettel elveszted vagy megmented előrehaladásodat.

Sókratés úgy lett tökéletes, hogy mindenben, bármi került elébe, semmi másra nem figyelt, csak az értelem szavára. Neked is, bár még nem vagy Sókratés, úgy kell élned, mintha Sókratés akarnál lenni.

LII.

A filozófia első és legfontosabb része az, amely tanítások gyakorlati alkalmazásáról szól; például az, hogy nem szabad hazudni. A filozófia második része a bizonyításokat tartalmazza: miért nem szabad hazudni? A harmadik rész az előzőeknek alapvetésül és megvilágosításul szolgál. Miért bizonyítás ez? – kérdezi. Mi a bizonyítás? Mi a következtetés? Mi az ellentmondás? Mi az igaz és mi a hamis?

A harmadik rész tehát a második rész miatt szükséges. A második pedig az első miatt. A legfontosabb azonban, amivel mindig foglalkoznunk kell, az első rész. Mi viszont fordítva csináljuk. A harmadik résszel töltjük időnket, és minden buzgalmunk ebben merül ki. Az első résszel egyáltalán nem törődünk. Így történik, hogy hazudozunk ugyan, de annak a bizonyítási módja, hogy nem szabad hazudni, kéznél van nekünk.

LIII.

Minden eshetőségre kéznél legyenek a következők:

“Vezess, Zeus, és Te, Végzet, bárhová is szántatok engem. Zúgolódás nélkül követlek benneteket. Ha nem akarnék, gyáva volnék és mégis engedelmeskednem kellene.”

“Aki a kényszerűségnek méltó módon aláveti magát, az bölcs előttünk, és tudja az istenek akaratát.”

“De Kriton, ha úgy tetszik az isteneknek történjék úgy.”

“Anytos és Melétos megölhetnek, de ártani nem tudnak nekem.”

oOo